

FRI-2G.403-1-LL-02

SUBJECT LAYER OF THE LITERARY CONCEPT *FAITH*, OBJECTIVIZED IN THE BULGARIAN DRAMAS OF THE BEGINNING OF THE TWENTIETH CENTURY²

Pr. Assist. Prof. Maria Stefanova, PhD

Department of Bulgarian Language, Literature, History and Art,

University of Ruse "Angel Kanchev"

Tel.: 0884564774

E-mail: mstefanova@uni-ruse.bg

Abstract: *The article presents a cognitive-stylistic analysis of the subject layer of the literary concept faith, linguistically represented in Bulgarian dramas from the beginning of the twentieth century. Observations on the excerpted material show that the subject layer of the considered concept is encoded by sound, visual and tactile signs that are related to the actualization of faith as a belief in the real existence of God and as a creed, religion. The done cognitive-stylistic analysis reveals not only the content of the concept faith, but also contributes to the study of the Bulgarian literary picture of the world.*

Keywords: *cognitive stylistics, literary concept, subject layer, cognitive-stylistic analysis, faith.*

ВЪВЕДЕНИЕ

В края на XX век учените започват да прилагат знанията по когнитивна лингвистика, за да изследват различни аспекти от езика на художествената литература, вследствие на което възниква интердисциплинарното направление когнитивна стилистика. От позициите на когнитивно-стилистичния подход художественият текст се разглежда като резултат от мисловна дейност, която отразява концептуалната картина на света на автора. Изследването на идиостила е неизменно свързано с наблюдения върху картината на света, отразена в дадения текст. В тази връзка Лариса Бутакова прави уточнението, че индивидуално-авторската картина на света е част от общоезиковата така, както творческото съзнание е част от общонародното съзнание, а способите за отражение на света са и индивидуално-авторски, и обобщено-обективни едновременно (Butakova, L., 2002).

Основна когнитивно-стилистична категория за проучване на индивидуалния стил на автора и за анализ на художествените текстове се явява художественият концепт, който се отличава със следните специфични характеристики: *амбивалентност* – от една страна, концептът е единица на индивидуално-авторското съзнание, от друга – елемент на националната художествена картина на света; *многозначителност*, която се дължи на предпоставените от концепта различни възможности за неговата интерпретация; *изменчивост*; *стилистично-дискурсивна маркираност*; *психологическа сложност* и *художествена асоциативност*; *естетическа* и *заместителна функция*.

По отношение на структурата на художествения концепт руската изследователка Ирина Тарасова (Tarasova, I., 2003) представя концентрично изобразен „послоен модел“ на концепта, в който от ядро към периферия се отделят последователно шест слоя: *понятиен, предметен, асоциативен, образен, символен* и *ценностно-оценъчен*. Всеки от тях съдържа информация, която се експлицира чрез художествени изказвания. Особено значим е фактът, че отделните концептуални слоеве имат свойството да си взаимодействат и да се взаимодопълват.

² Докладът е представен на конференция на Русенския университет на 28 октомври 2022 г. в секция Езикознание и литературознание с оригинално заглавие на български език: ТЕМАТИЧЕН СЛОЙ НА ЛИТЕРАТУРНОТО ПОНЯТИЕ ВЯРА, ОБЕКТИВИЗИРАН В БЪЛГАРСКИТЕ ДРАМИ ОТ НАЧАЛОТО НА XX ВЕК. Разработен е по научноизследователски проект: „Изследване на българския национален характер през призмата на хуманитаристиката и изкуството“, 22-ФПНО-01.

Целта на настоящата разработка е да бъде представен когнитивно-стилистичен анализ на предметния слой на художествения концепт *вяра*, обективизиран в драматургични текстове от началото на XX век.

Материалът за анализ е ексцерпиран от драмите на Антон Страшимиров, Пейо Яворов и Петко Тодоров. Тримата автори са едни от първите утвърдили се драматурзи в България, а драматургичните им творби са публикувани в периода от 1900 до 1917 година.

В хода на концептуалния анализ не е включен целият наблюдаван ексцерпиран материал, а са приведени достатъчно примери, които онагледяват направените констатации във връзка с езиковата репрезентация на предметния слой на художествения концепт *вяра*. След всеки пример с инициали, поставени в скоби, е обозначен авторът на съответното художествено изказване.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Според Ирина Тарасова предметният концептуален компонент се свързва с възприятието и възплъщава зрителни, вкусови, тактилни, обонятелни и звукови образи (Tarasova, I., 2003: 79). Предметният слой на художествения концепт *вяра*, репрезентиран в драмите на Антон Страшимиров, Пейо Яворов и Петко Тодоров, включва *звукови*, *зрителни* и *тактилни* когнитивни признаци. При анализ на ексцерпирания материал не е установена употреба на вкусови и обонятелни модалности.

Посоченият концептуален компонент е най-активно обективизиран в художествените текстове на Петко Тодоров, като с висока фреквентност се открояват *звуковите* експликатори. *Църковната камбана* е част от съдържанието на символния слой, но вербализацията ѝ показва, че е тясно свързана също и със *звуковите* модалности, които изграждат предметната съставка на изследвания концепт. В своя индивидуален стил Петко Тодоров по-често си служи с лексемата *клепало*. В стилистичен аспект употребите, репрезентиращи дадения когнитивен признак, се характеризират с различна емоционално-експресивна окраска. Така в някои примери наблюдаваме как П. Тодоров одухотворява *клепалото* – звънът му е „глас божи“, който по еднакъв начин призовава всички *християни* да влязат и да се помолят в *църковния храм*: „Ей и *клепалото* докараха... Защо не го чукнахте, дядо Милко, да му чуйме гласа бари!“ (ПТ); „Елате. Да го (*клепалото* – б. м. – М. С.) ударим, гласът му по Глогинкова могила ще се чуй.“ (ПТ); „*Клепалото* бие – глас божи зове след суетни грижи на вечерня молитва; утеха едничка на всички роби.“ (ПТ); „*Клепалото* клепе с един език за всички. Всякого вика.“ (ПТ); „Измежду къщите нататък зачува черковното *клепало* за вечерня.“ (ПТ) и други. В друг от случаите ударите на *клепалото* се явяват звуков фон при появата на поп Никола („*Страхил* страшен *хайдутин*“), съпровождайки описанието на героя в ремарките – „В това време, докато сетни удари на *клепалото* се разнасят, поп Никола, облечен в черно расо, с калимявка на глава, с псалтир в ръка се запъща към черква.“ (ПТ). В произведението „*Първите*“ *камбанният звън* има задачата да разгласи, че Граматика е починал, като същевременно е стилистично натоварен да придаде драматичен завършек на художествения текст: „Тежкият звън на *черковната камбана* удря за умряло и с редките си удари приглася на разговорите до края.“ (ПТ); „Милан (*ослушва се в камбаната. Към Михаля*). За кого чука черква?“ (ПТ); „Тежкият удар на *черковната камбана* съпровожда последните думи на *чорбаджи Петка*.“ (ПТ).

Изброените по-горе примери свидетелстват и за това, че *църквата*, която е компонент от символния слой на концепта *вяра*, също е в пряка връзка с изграждането на звуковите образи. Доказателство е употребата на съществителното име *черква* и на прилагателното име *черковен* във форми за женски и среден род в словосъчетанията „*черковното клепало*“, „*черковната камбана*“, „*чука черква*“. От *църквата* се чуват и последните думи на девойката Рада (драмата „*Зидари*“), предизвестяващи трагичната ѝ смърт – „*Драган* изляза от *черквата*, обръща се мрачен надире и се отстранява последен. След малко утихва и вътре от *черква* се чува тихият отчаян глас на умирающата: „*Христо, Хрис...*“ (ПТ).

В индивидуалния стил на Петко Тодоров е актуализиран и звуковият образ на песента. В драмата „Зидари“ звуците, разнасящи се при изграждането на *църквата*, според старейшината на селото дядо Милко наподобяват песен, която пробужда *вярата* в сърцата на хората и дава сили на зидарите да завършат строежа докрай: „Като дигне чук майстор Брайно – чукут пее, камъкът отдолу му отпява. Жива песен, в сърце ти вяра да насади.“ (ПТ); „И с тази песен ще се дигне кръстът отгоре. – Днес донесе ковачът един кръст – пет пари не ръчи за него. За вяра, казва.“ (ПТ).

Предметният слой на художествения концепт *вяра* е обективизиран в структурата на Петко-Тодоровите драми чрез *зрителна* модалност, която авторът използва в ремарките, за да охарактеризира героинята баба Петкана („Самодива“), представяйки я като *вярващ* човек, който се стреми да служи на *Бога*. Щом чува, че „зачуква черковното клепало за вечерня“ (ПТ), старата жена бърза да запали кандилото пред *иконата*: „Баба Петкана (*избръща очи към иконостаса и после излязва в одаята за огън*)“ (ПТ).

Наблюдението върху ексцерпирания материал показва, че *звуковите* когнитивни признаци са с по-висока честота и в идиостила на Антон Страшимиров, а характерно за тях е, че са в тясна връзка с компоненти от символния слой на анализирания концепт. Както при Петко Тодоров, в драматургичните текстове на А. Страшимиров *църковната камбана* и *нейният звън* са част от експликаторите на предметното концептуално съдържание. Тяхната вербализация се осъществява чрез езикови единици, които са стилистично маркирани, наситени с разнороден емоционално-експресивен заряд. В определени случаи *камбаните* бият, за да призват и да приветстват *вярващите* в *храма*: „Камбани да бият, братя, кръст слънце да посреща и богомолци да се стичат от близо и далеч!“ (АС); „Бият камбани, чуе се черковен хор.“ (АС); „Пристъпих манастирския праг и камбаната заби (*Прекръства се*)“ (АС). В друг пример в съответствие с църковните канони *камбанният звън* е траурен, тъй като има задачата да оповести смъртта на починалия – в конкретния случай е издъхнал цар Симеон Велики (драмата „Свети Иван Рилски“): „Из манастиря екват камбани и се пониса черковен хор.“ (АС). В драматургичната творба „Към слънцето“ *камбаните* веднъж бият „тихо“ преди заупокойната служба в памет на загиналите във войната („Камбаната почва тихо да бие за нощно бдение“ (АС) и няколко пъти обезпокоително „силно“ в знак за тревога: „Камбаната силно бие“ (АС); „Баба Калина (*Кръсти се плахо и пискливо*). Боже, как силно бие камбаната!“ (АС); „Дядо Васил (*Кръсти се, към игуменката*). Какво се е случило... Защо тъй силно бие камбаната?“ (АС).

Към звуковите модалности, които съставят предметния слой на художествения концепт *вяра*, репрезентиран в пиесите на Антон Страшимиров, се отнасят и *религиозните песнопения на хора*. Актуализирайки значението на *вярата* като *вероизповедание*, *религия* и *убеждението в реалното съществуване на Бог*, вербализацията на песнопенията на хора в стилистичен план има задачата да засвидетелства смирението пред *Бог*, упованието във всевишната му сила и отдаването на почит към *светиите*: „Хор. Защити, спаси, помилвай и запази ни, Боже, с Твоята благодат“ (АС); „Хор. (*Херувимски песнопения.*)“ (АС); „Хор. Глави ваши Господеви приклоните“ (АС); „Двата хора пеят: „Слава отцу Йоану – пустинножителю и чудотворцу“ (АС).

Образът на *Бога* е съществена част от съдържанието на изследвания художествен концепт и в редица езикови изрази се разгръща мотивът за безпределното всемогъщество на *Господ*, който е навсякъде и *чува* и *вижда* всичко. По този начин се обективизират *звукови* и *зрителни* когнитивни признаци, изграждащи предметния концептуален компонент. Ето няколко примера от драмите на Антон Страшимиров: „Бог да те чува, дете!“ (АС); „Бог да ви чува, деца. Кому не е мило за там?“ (АС); „Нека те бог чува, дете!“ (АС); „Няма, свате, бог чуе.“ (АС); „Истина, господ ни чу!“ (АС); „Господ види, слънце огрея старостта ми, откакто я вземахме за снаха в къщата си.“ (АС); „Бог вижда: гробари там гробе копаят – по цялото поле и по цялата земя!“ (АС); „По-добре, Генадий: служиш си службата и Бог те гледа. (АС); „А-а, Бог и светът те гледат, брате!“ (АС); „Кажи: кому ти служи? Кому служихме ние? Влайко, Бог вижда, кажи ми правдата в очи!“ (АС); „Дъщеря ти те заключи, Малама, дъщеря

ти! Бог гледа: видях с очите си!“ (АС); „Не, дядо Васил, дъщеря ми не е за твоя левент, – Бог вижда, не е!“ (АС).

В индивидуалния стил на А. Страшимиров откриваме и *зрителен признак*, чрез който се акцентува върху идеята за отслабването на *вярата в Господ* заради усамотения начин на живот: „Е, самин си тука. Това е. Не виждаш тревици, не виждаш цветя, нито донец, ни градинка. Не срещаш ти тука, Генадий, невести и дечица дребни... Затуй в тебе вярата е потъмняла (АС).

В драмите на Пейо Яворов също откриваме *зрителни* и *звукови* модалности, които имат пряко отношение към образа на *Бога*: „Слушам народа и чакам да видя бога. Глас народен, глас...“ (ПЯ); „И после – ти говореше надълго за слънца и звезди, за бог и човек, за безсмъртие...“ (ПЯ); „Моята съвест мълчи пред бога, защото я укрепява природата.“ (ПЯ).

Предметното съдържание на концепта *вяра* включва един *тактилен* когнитивен признак, чиято репрезентация е установена в драматургичния текст на Антон Страшимиров „Над безкръстни гробове“. Чрез думите на беловласия подстрижник „Топлината на вярата, братя во Христе, се крепи от действията на Светия Дух.“ (АС) авторът разгръща библейския мотив за чудотворните сили на Светия Дух, който в *християнството* се явява част от триединния *Бог*³ и със своите свръхестествени прояви укрепва топлината на *вярата*.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В разглежданите драми от началото на ХХ век предметният слой на художествения концепт *вяра* се кодира посредством *звукови*, *зрителни* и *тактилни* признаци, които имат отношение към актуализацията на *вярата* като *убеждение в реалното съществуване на Бог* и като *вероизповедание, религия*. За обективизацията на звуковите модалности значима роля има *камбанният звън*, чиято употреба в зависимост от авторския замисъл се характеризира с различна емоционално-експресивна окраска. Така в анализирания текстове *звънът на камбаната* е стилистично натоварен да призове героите в *храма*, да оповести смъртта на починал герой, да усилва драматичните усещания в края на творбата и така нататък. Предметният слой на изследвания концепт неколкократно е репрезентиран чрез звуковия образ на песента, който актуализира *вярата в религията* и в *Бог*. В наблюдаваните художествени текстове редица звукови и зрителни признаци са стилистично мотивирани да разработят мотива за всемогъществото на *Бог*, който чува и вижда всичко. Предметният компонент на концепта е кодиран и чрез експликацията на тактилна модалност, установена в индивидуалния стил на Антон Страшимиров. Авторът приписва на *вярата* тактилният признак *топлина*, която според когнитивните представи се крепи от действията на *Светия Дух*.

Направеният когнитивно-стилистичен анализ дава възможност да се открият както узуалните, така и индивидуално-авторските особености на предметния слой на художествения концепт *вяра*, обективизиран в българските драми от началото на ХХ век.

REFERENCES

Butakova, L., 2002. Cognitive Poetics: A Variant of Text Interpretation. Sentence and word. Collection of scientific papers. Saratov: Saratov University Press. (**Оригинално заглавие:** Бутакова, Л., 2000. Когнитивная поэтика: вариант интерпретации текста. Предложение и слово. Сборник научных трудов. Саратов: Издательство Саратовского университета).

Strashimirov, A., 1900. Saints of Prilep. Sofia: Printing house of Iv. K. Tsutsev. (**Оригинално заглавие:** Страшимиров, А., 1900. Прилепски светци. София: Печатница на Ив. К. Цуцевъ).

³ В християнската религия съществува доктрина за Светата Троица, според която Бог съществува чрез три божествени лица – Бог Отец, Бог Син (за божи син се възприема Исус Христос) и Свети Дух.

Strashimirov, A., 1963. Works. Vol. 6. Sofia: Bulgarian writer. (**Оригинално заглавие:** *Страшимиров, А., 1963. Съчинения. Том 6. София: Български писател.*)

Strashimirov, A., 2008. Five symbolist plays. Veliko Tarnovo: Faber. (**Оригинално заглавие:** *Страшимиров, А., 2008. Пет символистични пиеси. Велико Търново: Фабер.*)

Tarasova, I., 2003. Georgy Ivanov's Idiostyle: Cognitive Aspect. Saratov: Saratov University. (**Оригинално заглавие:** *Тарасова, И., 2003. Идиостил Георгия Иванова: когнитивный аспект. Саратов: Саратовского университета.*)

Todorov, P., 1980. Collected works. Vol. 2. Sofia: Bulgarian writer. (**Оригинално заглавие:** *Тодоров, П., 1980 Събрани съчинения. Том 2. София: Български писател.*)

Yavorov, P., 1978. Collected works. Vol. 3. Edited by S. Gyorova. Sofia: Bulgarian writer. (**Оригинално заглавие:** *Яворов, П., 1978. Събрани съчинения. Т. 3. Под ред. на С. Гьорова. София: Български писател.*)